

Michael Ranta

Ett skenproblem: estetisk nihilism

En värdering av olika fenomen utifrån en estetisk synpunkt har inte enbart i kulturpolitiska, konstkritiska och konstvetenskapliga sammanhang en stor betydelse, utan är även en viktig beståndsdel av vår vardagliga praxis, en aktivitet som bidrar till att höja vår livskvalitet. Hans Mathlein och Torbjörn Tännsjö (M/T) intar emellertid i sin uppsats "Estetisk nihilism" (Filosofisk tidskrift 2/1984) en ståndpunkt enligt vilken denna praxis grundar sig på en illusion: frågor rörande estetiskt värde utgör ej några genuina problem och är således betydelselösa. I det följande avser jag att visa, att denna uppfattning är felaktig.

Vilka konstverk är estetiskt bättre än andra? Är själva frågan överhuvudtaget meningsfull? Enligt författarna är det orimligt att anta, att "skönhet" existerar som enkel och intrinsikalt värdefull egenskap samt att konstobjekt eller estetiska upplevelser har egenvärde. Konstobjektets utformning med avseende på vissa kriterier som t ex komplexitet, intensitet och enhetlighet har ett instrumentellt värde (värde som medel) i och med att specifikt estetiska upplevelser åstadkommes som i sin tur kan ge upphov till intrinsikalt värdefulla lustupplevelser. En kvasi-hedonistisk distinktion mellan estetiska och andra lustupplevelser förkastas, endast kvantitativa skillnader är avgörande. Estetiska värderingsproblem är ointressanta. ". . . När det gäller värderingen av konstverk så finns det bara en fråga som är väsentlig och det är exakt densamma som för alla andra föremål som saknar egenvärde, tillverkade eller ej, nämligen vilka effekterna (med egenvärde — min anm) blir av att de existerar" (s 11). Ännu tydligare: "Idéer om estetiskt värde är helt enkelt impotenta och normativt kraftlösa" (s 11).

Alla frågor rörande förekomsten av estetiska värden är alltså skenproblem på grund av att de inte befattar sig med förekomsten av intrinsikalt värdefulla fenomen (dvs lust) utan endast med fenomen som är värdefulla som medel. Skall man bedöma ett konstobjekts värde är det

tillräckligt (och nödvändigt) att undersöka hur stor mängden är av dess förflutna, aktuella och framtida effekter med egenvärde. Ingen lätt uppgift minsann!

Endast konstverkets faktiska effekter är således relevanta, inte dess potentiella kapacitet att under vissa optimala, men föga sannolika omständigheter framkalla t ex lust. M/T nämner denna sistnämnda och intressanta möjlighet att ta ställning i estetiska värdefrågor, men avfärdar den omotiverat hastigt. De faktiska och totala konsekvenserna ett konstobjekts existens leder till bör beaktas, en åtskillnad mellan icke-estetiska och estetiska konsekvenser (dvs den effekt ett konstverk har i kraft av att vara ett estetiskt objekt) görs ej. En målning som faller ner från en vägg och slår ihjäl en betraktare är utifrån detta perspektiv (troligtvis, beroende på betraktaren) mindre värdefull än en fullständigt identisk målning som ej får bidra till att förändra världen på samma sätt. Åtminstone på det teoretiska planet har värderingsproblematiken rörande estetiska objekt blivit mycket enkel, konstens estetiska, kognitiva, psykologiska (m fl) värdeaspekter sopas undan för att ge plats åt en enkelspårig hedonistisk reduktionism. Och inte nog med det: författarnas resonemang leder implicit till slutsatsen att ett, och endast ett genuint värdeproblem existerar, nämligen frågan rörande förekomsten av intrinsikala värden. Påståendet att idéer om estetiskt värde är betydelselösa kan generaliseras till att omfatta alla problemområden vars syfte är att bedöma det instrumentella värde ett fysiskt eller mentalt fenomen har. Alla värdefrågor (förutom en) kan drabbas av samma invändning. Vi skall strax återkomma till det.

Nu medger emellertid M/T att vid sidan av den enda betydelsefulla värdefrågan på det estetiska området så kan det faktiskt finnas andra genuina, men faktuella frågeställningar, dvs ”. . . vilket av dessa konstverk som kostar mest, vilket som kan ge oss mest kunskap, vilket som är uttryck för den största konstnärliga hantverksskickligheten, vilket som allmänt anses bäst osv” (s 1) eller vilket ”som har haft störst betydelse för utvecklingen inom en konstart . . .” (s 11). Här kan nu två invändningar göras.

Varje försök att bedöma om ett konstverk har förverkligats på ett ”skickligt” sätt eller ej är ett rent värderande ställningstagande. Det är nonsens att påstå att det här rör sig om ett faktueellt problem. Det är nog knappast nödvändigt att här gå in på självklarheter. Ett konstverks konsthistoriska betydelse är inte ett *faktum*: konsthistorisk forskning är av naturliga skäl påverkad av vissa ideologiskt, socialt och historiskt be-

tingade förutsättningar. Den selektion som ständigt försiggår (finkonst kontra populärkonst, konst kontra icke-konst, konst skapad utav män resp kvinnor, etc.) är en huvudsakligen värderande procedur. Detta tycks även gälla för varje form utav humanistisk och samhällsvetenskaplig verksamhet (eller vetenskapen i allmänhet) som i och med val av problemområden, terminologi, kriterier för "tillräcklig" evidens, sätt att presentera undersökningsresultaten osv värderar. När en konsthistoriker kommer till slutsatsen, att ett bestämt konstverk "har haft störst betydelse för utvecklingen inom en konstart", så är detta ej ett resultat av en rent empirisk undersökning utan förutsätter eller inbegriper en värdering som kan drabbas av M/T:s resonemang.

Även i andra sammanhang är författarna förvånansvärt oförsiktiga och ytliga. Ett exempel: "Hur skall man då till sist se på Beardsleys tre kriterier (komplexitet, intensitet, enhetlighet — min anm)? Trots att de inrymmer så mycket av vad som faktiskt sagts i konstkritiska sammanhang, så tycks en förödande invändning kunna riktas mot dem. Allt tycks bero på *hur* de förverkligas!" (s 6). Enligt Beardsley är ett estetiskt objekt mer eller mindre komplext, intensivt eller enhetligt *beroende* på dess förverkligande (vilket då påverkar dess värde), medan M/T tycks mena, att det *dessutom* finns bättre och sämre former av t ex komplexitet. Varför det?

Eftersom de inte anger några övertygande skäl för sitt påstående (förutom ett exempel, där "någon" skulle kunna anse samma kriterier vara förverkligade på ett "utsökt" sätt i en målning, men "på ett lättköpt och sentimentalt sätt" i en annan), så finns det nog all anledning att betrakta denna "förödande invändning" som ren retorik.

Låt oss dock återgå till det centrala problemet. Varje sakförhållande, varje faktiskt eller potentiellt föreliggande fysiskt eller mentalt fenomen kan vi tillskriva, och tillskriver vi faktiskt (implicit eller explicit), ett värde. Värden har av många filosofer delats in i å ena sidan intrinsikala och å andra sidan olika former av instrumentella värden. Andra filosofer har förnekat existensen av intrinsikala värden. Den oenighet som fortfarande råder i värdeteoretiska sammanhang rörande möjligheten och nödvändigheten av att bevisa dessa värdens förekomst torde vara skäl nog att inta en mycket försiktig hållning och att inte förutsätta dem som en självklarhet. Ja, även Mathlein påpekar i en senare artikel att "problemet om det finns intrinsikala världen förefaller vara långtifrån avgjort i ena eller andra riktningen" (3/85, s 38). En sund försiktighet i detta avseende är emellertid någonting som inte utmärker den

artikel som här behandlas. Eftersom hela resonemangets hållbarhet just vilar på existensen av intrinsikala värden är detta förvånansvärt. Ingenstans ges några skäl, varför det anses befogat att utgå från deras existens. En instrumentalist som Dewey skulle utan vidare kunna tillskriva vissa fenomen ett instrumentellt värde i och med att de leder till förverkligandet av ett provisoriskt mål (end-in-view), t ex en estetisk upplevelse; idén om absoluta intrinsikala värden förkastas helt och hållet.

Låt oss ändå anta, att det är rimligt att tala om intrinsikala värden (det finns en hel del skäl som faktiskt talar för det). Enligt M/T är varje värdeproblem betydelselöst om det ej befattar sig med förekomsten av egenvärden. En företeelse eller ett objekt är bra eller dåligt beroende på om dess existens leder till en ökning av positiva intrinsikala värden resp en minskning av negativa sådana. Endast denna värderingsmässiga bedömning bör göras. Denna uppfattning är nu knappast uppseendeväckande. Bejakas existensen av intrinsikala värden så måste ju alla fenomen som bara har värde som medel vara av intresse endast i den mån de faktiskt leder till förverkligandet av egenvärden. M/T:s artikel ger inte uttryck för mycket mera än en konceptuell sanning! Deras föga originella påståenden att varken skönhet, konstverk eller estetiska upplevelser har egenvärde, att kvalitativa skillnader rörande intrinsikalt värdefulla lustupplevelser är oväsentliga samt utläggningen om olika värderingskriterier har då enbart bidragit till att ge denna egentligen triviala ståndpunkt litet mera "fläsk".

Låt oss förutsätta, att lustupplevelser är intrinsikalt värdefulla. Låt oss vidare utgå ifrån, att artikeln "Estetisk nihilism" och den eventuella sanning eller kunskap den ger uttryck för har ett instrumentellt värde. (Försvaras dock uppfattningen, att sanning eller kunskap har egenvärde blir emellertid M/T:s position mycket problematisk i och med att många filosofer, konstteoretiker och konstnärer med rätta velat betona konstens kognitiva funktion, dvs dess kapacitet att bidra till att ge oss kunskap om varat, en funktion som påverkar dess värde.) Vi bör förespråka den "estetiska nihilismen" om existensen av denna värderande praxis kommer att ha intrinsikalt värdefulla effekter. Detta är nu föga sannolikt. En värld där fenomen skulle värderas *enbart* med avseende på om de leder till konsekvenser med egenvärde vore en i många avseenden mycket fattig värld.

Enligt Dewey kan alla artificiella och vissa naturliga föremål delas in i vissa "funktionsklasser" beroende på deras kapacitet att utföra en be-

stämd funktion i kraft av att de är föremål med bestämda egenskaper och skiljer sig från föremål med andra. ”Detta är ett bra X” betyder ”Detta är ett X, det existerar en klass utav X med en bestämd funktion, och detta X utför denna funktion framgångsrikt.” Det finns bra stolar, goda äpplen, bra gevär och ”bra” konstverk. De är bra i den mån de på ett för dem specifikt sätt fungerar tillfredsställande. De icke-funktionsrelevanta effekter deras existens kommer att ha varken minimerar eller maximerar det värde som tillskrivs dem i kraft av deras funktion. Ett gevär kan vara ett bra gevär, trots att existensen av klassen av dessa föremål förmodligen leder till en övervikt av lidande över lust. Likaså är de icke-estetiska konsekvenserna ett konstobjekts existens har ovidkommande för dess estetiska värde.

Det är av allra största betydelse, att vi tar ställning till olika objekts specifika funktionssammanhang, hur deras totala värde ser ut är en helt annan sak! Det torde vara klart, att konstobjekt har en sådan specifik funktion som skiljer dem från t ex gevär. De har en kapacitet att ge oss kunskap och att åstadkomma såväl instrumentellt värdefulla estetiska upplevelser som intrinsikalt värdefull lust, och denna kapacitet, ingenting annat, är av betydelse för en bedömning av deras värde *qua* konstverk. Hur många människor som faktiskt kommer att njuta av dem påverkar inte deras funktionsduglighet.

Just på grund av att lust eventuellt har intrinsikalt värde är det nödvändigt att vi vid en värdering av vissa objekt endast tar hänsyn till deras instrumentellt värdefulla effekter *som om* de hade egenvärde. Att inte differentiera, att bedöma alla estetiska fenomen utifrån en värdeståndpunkt, att kasta alla dessa fenomen i en enda gryta, leder till en värderingsmässig utslätning av alla kulturella företeelser. Mångfald ersätts således med enfald. En normativt onyanserad tillvaro leder kort sagt till negativa konsekvenser. Anses endast lustupplevelser betydelsefulla och eftersträvar man uteslutande dessa, så leder detta till en minskning av dem. Även en hedonistisk utilitarist som Sidgwick påpekar: ”. . . a rational method of attaining the end at which it aims requires that we should to some extent put it out of sight and not directly aim at it” (s 136) och ”in all kinds of Art, again, the exercise of the creative faculty is attended by intense and exquisite pleasures: but it would seem that in order to get them, one must forget them: the genuine artist at work seems to have a predominant and temporarily absorbing desire for the realisation of his ideal of beauty” (1981, s 49). När M/T skriver att ”inte ens en konstnär har någon som helst anledning att särskilt bekym-

ra sig över det estetiska värdet hos de konstverk han tillverkar” (s 11), så är det rätt och slätt fel.

Idéer om estetiskt värde är i allra högsta grad ”potenta” och ”kraftfulla”. De är viktiga just på grund av att vi lever i en mycket mångsidig värld, och att vi behöver normativa teorier som tar hänsyn till dess komplexitet. Den ”estetiska nihilismen” är inte en av dessa teorier. Skall den ha någon som helst relevans för den värld vi lever i, så är det upp till författarna att ge övertygande skäl för att den kommer att leda till positiva konsekvenser. Detta torde vara svårt. □

Litteratur

Beardsley, Monroe C.: *Aesthetics*, 1981 (1958).

Lepley, Ray: *Value: a cooperative inquiry*, 1949.

Mathlein, Hans: ”Reductio ad absurdum”, *Filosofisk tidskrift* 3/1985.

Mathlein, Hans & Tännsjö, Torbjörn: ”Estetisk nihilism”, *Filosofisk tidskrift* 2/1984.

Sidgwick, Henry: *The Methods of Ethics*, 1981 (1907).

Jag vill tacka Lars O Ericsson för hans kritiska, men mycket värdefulla synpunkter.